

*А. С. Криклій,
д. е. н., професор
М. О. Боровікова,
кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту,
економічний факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

БАНКІВСЬКИЙ КАПІТАЛ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, СКЛАД ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

У статті проведено теоретичний аналіз соціально-економічної сутності банківського капіталу, а також досліджено його склад, призначення та порядок формування.

Проблема визначення соціально-економічної сутності банківського капіталу є одною з найважливіших в банківській теорії та практиці та використовується при оцінці рівня капіталізації банківської системи, регулюванні її діяльності з боку держави.

За останні роки інтерес до досліджень у даному напрямку зріс як в Україні, так і за кордоном.

Так, тільки за останні роки дослідженнями різнобічних аспектів у цій сфері займалися наступні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: Алексєнко М.Д., Бланк І.А., Васильченко З.М., Жуков Є.Ф., Луців Б.Л., Лютий І.О., Міщенко В.І., Муричев А.В., Примостка Л.О., Раєвський К.Є., Ричаківська В.І., Шаповалов А.В. та інші.

Але, незважаючи на це, ця тема все ще залишається недостатньо висвітленою, оскільки до цього часу відсутні комплексні дослідження методологічних, методичних та організаційних питань формування банківського капіталу.

Для того щоб визначити соціально-економічну сутність, зміст та призначення поняття "банківський капітал", почнемо наше дослідження з визначення родової до нього категорії — "капітал".

Перш за все, слід зазначити, що капітал як об'єкт дослідження розглядався досить давно та був приводом для багаторічних суперечок. Більшість дослідників минулого вважали, що капітал являє собою форму багатства та ототожнювали його з засобами виробництва та грошовим потоком. При цьому капітал розглядався ними переважно у матеріально-речовій формі, поділявся на ос-

новний (засоби праці) та оборотний (предмети праці) та включав в себе засоби виробництва, продукти праці та інше матеріальне багатство.

Подальше теоретичне визначення категорії "капітал" знайшло своє відображення у роботах сучасних економістів. Так, низка сучасних економістів визначає капітал як вироблені товари тривалого користування, які використовуються у виробництві, та ресурси, які використовуються для виробництва товарів чи послуг і які, відповідно, опосередковано задовольняють людські потреби [13, с. 624]. Інші вчені вважають, що капітал — це "те, що здатне приносити дохід, або створене людьми для виробництва товарів і послуг; вкладене в справу, функціонуюче джерело у вигляді засобів виробництва" [18, с. 271].

Виходячи з вищезазначених визначень категорії "капітал", впливає, що природою капіталу є тільки виробничі ресурси в різних проявах, тобто уречевлена форма, що є вірним, але неповним розумінням сутності цієї категорії. Вбачається необгрунтованою відсутність у формулюванні цього складного наукового поняття таких компонентів, як грошова форма, нагромадження капіталу та належність до певної форми власності. Також незрозумілим залишається і взаємозв'язок із фінансовими відносинами. Тому, на наш погляд, найбільш повне формулювання цієї категорії дають ті вчені, які вважають, що капіталом є "сума грошей, коштів, сукупність ресурсів, які використовуються у підприємстві; початкова сума коштів для підприємницької діяльності; накопичені матеріальні ресурси та інші цінності; результат минулої та засіб

для майбутньої виробничої і комерційної діяльності" [3, с. 624].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що "капітал" як поняття — це сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних ресурсів, які можуть бути вкладені у виробничу, комерційну або фінансову діяльність для отримання прибутку в майбутньому періоді.

Крім того, в межах дослідження проблеми визначення соціально-економічної сутності категорії "капітал" основними висновками, які можна зробити із аналізу наукових джерел і що мають концептуальний характер і науково-практичне значення, на наш погляд, є:

1. Капітал виникає в результаті нагромадження та/або заощадження та належить конкретному власнику.

2. Грошовий капітал призначений для придбання факторів виробництва та забезпечення безперервного виробництва та обігу. З розвитком фінансово-кредитних відносин гроші розподіляються на "гроші як гроші" та "гроші як капітал". В останньому випадку наповнення капіталу стають гроші як носії самозростаючої вартості.

3. Капітал може виступати не тільки в грошовій та/або матеріально-речовій формі, але і в якості людського фактору виробництва. Як наслідок, поняття "капітал" набуває суспільного характеру, так як частина капіталу завжди йде на придбання робочої сили та створення виробничих відносин між людьми. Без цього фактору неможливе збільшення первісної та відтворення додаткової вартості капіталу.

4. Капітал є засобом стабільного і динамічного розвитку економіки, але за умови, що він знаходиться в обігу та нагромаджується. Зростання капіталу кожного окремого індивіду та підприємства в країні призводить до виникнення національного багатства, забезпечення добробуту суспільства.

5. Якщо розглядати капітал на мікрорівні, то він складається з фінансових активів (грошей) та вартісної оцінки матеріальних і нематеріальних активів (ліцензій, патентів тощо), що беруть участь в процесі виробництва.

В останні роки значно зріс інтерес до дослідження ролі і значення пов'язаного з категорією "капітал" такого економічного поняття, як "банківський капітал". Перш за все, це обумовлено швидким розвитком фінансових відносин та збільшенням впливу ринку банківських послуг на економічні відносини взагалі.

З розвитком економічних відносин, при здійсненні платежів та регулюванні грошового обігу виникає потреба в залученні посередників, які відомі нам в сучасному світі як банківські установи. З цими установами і пов'язане виникнення терміна "банківський капітал".

В літературі на сьогоднішній час уживається цілий ряд підходів, пов'язаних із визначенням поняття "банківський капітал", однак в питаннях визначення його соціально-економічної суті та складових у вчених однієї точки зору поки не існує.

У різних дослідженнях банківський капітал ототожнюється з банківськими ресурсами, резервами, власним капіталом, власними коштами, сумою грошей тощо. При цьому завжди банківський капітал пов'язується з грошовим капіталом, різновидом якого він, власне, і є.

Представники економічної думки кінця минулого століття вважали, що банківський капітал — це "сукупність грошових капіталів (власних і залучених коштів), якими оперують банки. Будучи вкладеними в банківську справу, вони приносять власнику банківський прибуток" [2, с. 76]. Також вважалося, що банківський капітал — це відокремлена грошова форма промислового капіталу, підпорядкована у своєму русі кругообігу промислового капіталу [8, с. 15].

Обмеженість наведеного підходу полягала у тому, що визначення банківського капіталу полягає не лише у акумулюванні коштів та одержанні прибутку, але й в наданні інших фінансових послуг. Крім того, на нашу думку, не вірно стверджувати, що банківський капітал підпорядкований тільки кругообігу промислового капіталу, адже він відіграє вкрай важливу роль на фінансовому ринку та сприяє розвитку та стабільності усієї економічної системи країни.

Сучасний підхід до відображення сутності банківського капіталу полягає здебільшого у визначенні його соціально-економічної сутності та складових. При визначенні банківського капіталу через його складові враховуються всі його компоненти, їх призначення та суть, що приводить до всебічного розуміння банківського капіталу. Такий підхід зокрема запропонований американськими економістами П. Роузом, Дж. Сінкі, Д. Розенбергом, українськими економістами А.М. Морозом, В.М. Шелудько та російським економістом Г.С. Пановою.

Зокрема, Пітер Роуз стверджує, що капітал складається з акціонерного капіталу, який був внесений власниками банку, резервів для покриття можливих збитків та нерозподіленого прибутку [13, с. 445]. Відповідає цьому ствердженню і думка В.М. Шелудько: "власний капітал банку — це спеціально створені фонди та резерви, які використовуються банком протягом усього періоду функціонування і призначені для поглинання можливих збитків та забезпечення економічної стабільності банку" [17, с. 276].

Такий підхід, порівняно із попереднім, з нашої точки зору, надає

більш детальний та розширений зміст поняття банківського капіталу.

Якщо брати до уваги визначення банківського капіталу в різноманітних регулюючих документах, то всі вони добре конкретизовані, але, на наш погляд, занадто вузькі. Так, наприклад, Закон України "Про банки і банківську діяльність" визначає капітал банку "як залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань" [5]. Схожа за цим трактуванням капіталу банку міститься в Угоді Базельського комітету з банківського нагляду.

На нашу думку, цей підхід до визначення банківського капіталу є конструктивним, але занадто технічним. З нього витікає лише загальна математична формула обчислення банківського капіталу. На жаль, не зрозумілим залишаються питання щодо призначення банківського капіталу, його соціально-економічної сутності, чинників, які впливають на його формування та розвиток. Тому в економічних дослідженнях й досі робляться спроби дати інші визначення досліджуваного поняття. При цьому спостерігаються дві принципово різні думки. Представники першого підходу тлумачать "банківський капітал" як усі види залучених банком ресурсів, які використовуються для отримання прибутку. З точки зору інших, капіталом банку вважають сукупність лише тих коштів, які були внесені власниками банківської установи та належать банку на правах особистої власності. При цьому капітал банку характеризується виключно різницею між активами та пасивами (зобов'язаннями) банку.

З нашої точки зору, банківський капітал — це сукупність грошових коштів, як власних (не маючих обмежень щодо їх використання на покриття збитків за результатами банківської діяльності та сплатою податків), так і залучених, які певною мірою лімітуються й обмежуються та беруть участь в процесі діяльності банку, забезпечуючи його стабільну та безперебійну ефективну діяльність, та покриваючи непередбачені збитки від різноманітних банківських операцій.

Сподіваємось, що висновки та акценти, зроблені нами у цьому дослідженні, дозволять продовжити пошук шляхів до розв'язання однієї з поки що недостатньо досліджених проблем та зможуть допомогти при удосконаленні методологічної та методичної бази визначення рівня капіталізації банківської системи, росту її ефективності, а також допоможуть у подальших дослідженнях в даній сфері.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — Т. 2.

— 848 с.

2. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / За ред. М. І. Молдованова. — К.: Техніка, 1993. — 856 с.

3. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С.Стельмах (голова) та ін. — К.: Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с.

4. Загородній А.Г., Сліпущко О.М., Вознюк Г.А., Смовженко Т.С. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник. — К.: Вид-во "Аконіт", 2000. — 605 с.

5. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7.12.2000 р. № 2121-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — 17 січня. — С. 5—13.

6. Загородній А.Г., Сліпущко О.М., Вознюк Г.А., Смовженко Т.С. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник. — К.: Вид-во "Аконіт", 2000. — 605 с.

7. Інструкція "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні", затверджена постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368.

8. Макконнелл К., Брю С. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Макроекономіка. — Львів: Просвіта, 1997. — Частина І. — 672 с.

9. Мовсесян А. Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 443 с.

10. Основи банківської справи: Навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін, В.В. Соляр, С.І. Маслов. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 410 с.

11. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 280 с.

12. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. 2-го изд. — М.: Дело, 1997. — 768 с.

13. Семьюельсон П. А., Нордгауз В. Д. Микроэкономика: Підручник: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 676 с.

14. Стельмах В. Капітальне наповнення // Контракти. — 26.07.2004. — № 30.

15. Теплова Т.В. Фінансовий менеджмент: управление капиталом и инвестициями: Учеб. для вузов. — М.: ГУВШЕ, 2000. — 500 с.

16. Шевченко Р.І. Банківські операції: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 276 с.

17. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посібник. — К.: Знання-Прес, 2002. — 535 с.

18. Экономическая энциклопедия / Гл. ред. А. И. Абалкин. — М.: Экономика, 1999. — 1055 с.

19. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. — Basel. — [Updated November 2005 // www.bis.org.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2009 р.